

Ebuzziya Tefvik

1

Ebuzziya Tefvik (1849-1913)

Bugün sizlere,geçen yüzyılın son yarısı ile bu yüzyılın ilk senelerinde yaşamış,irfan ve kültür hayatımıza büyük hizmetler etmiş,memlekete birçok alanda Batı yeniliklerini getirmiş pek çok konuda "İlk yapan adam" olmuş,"Mürriyet ve Meşrutiyet uğruna giriştiği mücadelelerde ömrünün dörtte birini hapsede geçirmiş,gerek istibdat gerek Meşrutiyet döneminde 11 defa tutuklanıp evi,işyeri basılmış,evrakına elkonmuş,çok yönlü bir şahsiyetin hayatını ve maceralarını anlatacağım.Batının " Sui generis " diye adlandırdığı " kendine özgü " diyebileceğimiz bu zat,politikacı,gazeteci,mecmuacı,yayımcı,takvimci,matbaacı,hattat,danıştay üyesi,mebus ve mektep müdürü,edebiyatçı,lugatçı,dilci,olan Ebuzziya Tefvik'tir. Bu zat hayatında devamlı ve muntazam bir tahsil görmediği halde,bugün,"Semandica" denmeye başlanan,zamanının arapçalı,farçalı ağır ve güç Türkçe dilini en iyi bilen ve kullanan insanların başında geldiği gibi,mükemmel öğrendiği arapçası,farsçası ,fransızca ve almançası ile başlıbaşına ~~xixixix~~,eski deyimle bir mektep,bir okul olmuştur.

Batının birçok alandaki ileri tekniğini,bilgisini memlekete ilk defa getirmek ve uygulamak,örnek olarak da ortaya koymak bu arasını sağlamıştır.Bu "ilkler" diyeceğimiz öncüllükleri arasında şunları sayabiliriz:

Türkiye'de Türk halkına oynanan ilk telif piyes,"Ecel-i Kaza"onun eseridir,
Yıl 1872.

Menfaati sadece tiyatro sanatkarlarına ait olmak üzere ilk eser sahnelemiş kimse o olmuştur.Yıl 1873.

Aynı sene zarfında ilk defa üç gündelik gazete ve bir dergi kurup yayınlamayı başaran kimsedir.Yıl 1873.

Batıda almanak denilen içinde ansiklopedik bilgiler ve takvim bulunduran eserleri ilk defa bizim memlekette çıkaran odur."Salname-i Hadika"İsmi taşıyan bu eser birçok konunun tek kaynağını teşkil etmektedir.Yıl 1873.

Yayınladığı dergisi "Cüzdan" daha piyasaya çıktığı gün hünkarın iradesiyle toplatılıp imha ettirilen ilk kimse olmuştur.Yıl 1873.

Sürgünde ve zindan hapsinde

Sürgünde ve zindan hapsinde bulunduğu halde dergi yayınlamak-muharrir dergisi -inşanın bulan ilk kimsedir.Yıl 1875.

İmparatorlukta daima kağıt baskısı ile çıkarılan vilayet salnamelerini daha sonraları devlet salnamelerini ilk defa matbaa harfleriyle basmak çağırını açan o olmuştur.Yıl 1878 vel880.

Türkiye'de ilk antolojik edebiyat tarihini "Mümüne-i Edebiyat-ı Osmaniye" ismi altında o çıkarmıştır.Yıl 1877.Yazıp yayınladığı bir eser, "Salname-i Ebuzziya" henüz dağıtıma başlanmak üzere iken, Sultan Abdülhamit'in emriyle el konulup yakılmak suretiyle imha ettirilen ilk eserin sahibidir.Yıl 1879.

İlk defa devamlı olarak kapatılmalara ve yasaklamalara rağmen 15 cilt ve 159 sayı devam ettirebildiği, ciddi ilk fikir dergisi "Mecmuayı Ebuzziya" yı yayınlamak ona nasip olmuştur.Yıl 1879-1913.

Ortaasya'da yaşayan milyonlarla Türk ve müslüman halkın ihtiyacını düşünerek sırf bunlara mahsus olmak üzere, Türkiye'de ilk defa eser basıp

" Rusya müslümanlarına mahsus Takvim-i Ebuzziya" isimli eseri basıp Rusya'ya sevkettiği kimsedir.Yıl 1885.

Matbaası,"Matbaa-i Ebuzziya"da ondokuzuncu yüzyıl sonunda bastığı eserler milletlerarası matbaacılık merkezi Leibzig'de takdir edilen ve bu başarısı yıllarla tekrarlanıp oraca ilan olunan,bunun için de bir yabancı devlet başkanı Fransız Cumhurbaşkanı tarafından " Dünya irfanına ettiği hizmetten dolayı " altın liyakat madalyası ile mükafatlandırılan ilk ve tek Türktür.Yıl 1897.

Rebi-i Marifet isimli takviminin altıncı senesine ait cildini,Avrupa usulü klişe ile resimli olarak yayabilen kimse yine o olmuştur.Yıl 1885.

Yine Türkiye'de ilk defa olarak bir külliyyat diyebileceğimiz seri halinde kitap yayınlamayı,Kitaphane-i Ebuzziya serisinin,1886'dan sürgüne gönderildiği 1899'a kadar 13 yılda 110 kitap halinde devam ettirmiş ilk insan-
dır.

Türkiye'de mutlakiyet idaresine karşı harekete geçen ilk gizli örgüt " Yeni Osmanlılar"ın tarihini bu isim altında kaleme alıp konunun ilk kaynak eserini yazan kimsedir.Yıl 1909.

Mebusluğu sırasında memleketde bir kahramanın heykelinin dikilmesini -hürriyet şehidi Mithat Paşa'nın- meclis-i mebusana kanun teklifi olarak veren ilk kimsedir.Yıl 1911.

Hayatı boyunca çıkardığı gazete ve dergileri ikisi mutlakiyet ve biri de mevrutiyet zamanınının üç hükümdarı devrinde 16 defa kapatılma felaketine uğratılan ilk insandır.

Yukardan beri saydığımız hususları daha bir hayli çoğaltmak mümkündür.

Ebuzziya Tefvik Ortaasya'dan gelip Konya'ya yerleşen bir türk aşiretine mensuptur.Orta asya ,12.yüzyılda yine tarihininin karışık bir devresini yaşıyor,oluşmakta bulunan Gengiz hanın Moğol imparatorluğu kendilerine katılmak istemeyen Türk boy ve kabileleri üzerine vardıkça onlar da,büyük kütleler halinde göçlere mecbur kalıyorlardı.Bu arada kayı kabilesine mensup muhtelif aşiretler ve boylar Anadolu topraklarına ayak atmışlar,peşlerinden yenileri geldikçe de orta ve batı Anadolu'ya ilerleyip buralarda yurt tutuyorlardı.Bu arada Şerefli aşireti de,o zaman Konya'ya halen

Ankara'ya bağlı bulunan Koçhisar'a gelip yerleşmişlerdi.~~XXXXXXXXXX~~
Şerefli aşireti halkı arasında Horasanlı Atçeken Hacı Hasanoğulları ailesi de vardı.Ebuzziya Tefvik beyin cediti,bu Hacı Hasanoğludur.Koçhisar'a "Şerefli " kelimesininin takılmasına sebep de " Şerefli" aşiretinin bu mahalle konmuş olmasındandır.~~1830X~~ Burada türbesi bulunan Enbiya Dede de Ebuzziya'nın ecdadındandır.1830'larda bu aileden Hasan Kamil Efendi,Şerefli Koçhisar'da evkaf idaresi memuru iken İstanbul'a tayin edilmiş ailesi ile gelip taşkasap semtine yerleşmişti.Tefvik Bey İstanbul'da 1849 şubatında dünyaya gelmiştir.Hasan Kamil Efendinin küçük oğludur.Kendisinden 10 yaş büyük olan ağabeyi Behçet Bey Midilli kaymakamı iken Rumlar tarafından şehit edilmiştir(1887-1305). Ebuzziya'nın babası Hasan Kamil Efendinin memuriyeti Maliye nezaretine nakloğunmuş az sonra da vefat etmiştir Bu sırada Tefvik Bey 7 yaşındadır.O zamanlarda memurların emeklilikmaaşı

Adete göre ailenin dul ve yetim kalan fertlerine kanunen yardım imkanı da yoktu. Aile fertlerinin tamamen yoksun kalmamaları için ölenin küçük oğlu varsa, babasının yerine aynı memuriyet kalemine "Çırağ" ismi altında stajyer memur olarak maaşına alınır, ölen memurun maaşında bir kısım bu çocuğa verilir maaşın diğer kısmı ölenin gördüğü iş aralarında bölüşüp yerine getiren diğer memurlara verilir. Çırağ çocuk yaşatlarının günlerini mahallede arkadaşlarıyla oyunlarla geçirdiği sırada, yaşlı başlı bir memur gibi hergün vazifeye gider, hem ileride tamamen yerine getireceği öğrenmeye başlar hem de kalemdeki ileri gelenleri tarafından verilen derslerle öğrenim ve bilgi sahibi olması sağlanırdı. Yaş ilerledikçe de maaşı artırılır nihayet babasının ölümü sırasında aldığı maaşın tamamına kavuşurdu. Ölen babanın yerine bu şekilde çocuğunu işe alma usulüne "Pedermande" denirdi. Bu sayede de reissiz kalan ailenin perişan olup dağılması önlenirdi

Tevfik bey işte bu yolla, 6 yaşını henüz bitirmişken maliye muhasebe kalemine çırağ sıfatıyla vazifeye alındı ve kendisine babasının maaşında ayrılan 3 altın aylık bağlandı. -Bugünün parasıyla 3500 lira-.

Hasan Kamil efendinin büyük oğlu o sırada 17 yaşında olduğundan (Pedermande)lik ona isabet etmemişti. ~~Tevfik~~

Tevfik Beyle aynı kalemde kendisinin yaşattı diğer bir çırağ çocuk da büyük Usta Abdülhak Hamid idi.

Tevfik bey 16 yaşına kadar bu memuriyette kalmış dairesinin bilgi, ilim ve irfan sahibi kimselerinden aldığı derslerle Türkçenin inceliklerine sahip olmuş Arapça Farsça, Fransızca'yı da öğrenmişti. Onu yetistirenler arasında Trabzon valisi iken vefat eden Kadri Bey de vardı.

Tevfik Bey daha 7 yaşlarında iken yabancı dil dergilerde basılan resimleri merakla izler, bunları kesip bir albüme yapıştırır imtina ile de saklardı. Babası Hasan Kamil Efendi ise son derece müteassıp bir insandı. Eve resim dahi sokmazdı. Birgün oğlu Tevfik'in bu albümü teline geçmiş, "Eve ginleri sokuyorsun" diye onu bir temiz dövmüş, albümünü de ocağa ~~at~~

- 5 -

atıp yakmıştı. Bu derece mutaassıp bir adamın oğlunun güzel sanatlara, resme, matbaacılığa merak sarması, bu alanlarda çığırılar açacak hale gelmesi ender rastlanan bir olaydır.

Ebuzziya'nın hayatının dönüm noktası Namık Kemal ile tanışmasıyla başlar 1864. Ebuzziya o zaman 16'sına başlamıştır. Namık Kemal kendisinden 8 yaş büyük, bu tanışmanın kısa zamanda köklü bir dostluğa dönüşmüş Kemal'in ölümüne kadar da 24 yıl aralarında candan bir yakınlıkla sürmüştür.

Namık Kemal Ebuzziya'yı Şinasi'ye tanıtmış, Şinasi'nin "Tasvir-İ Efkar"ına adını atan Ebuzziya bu adımla beraber gazetecilik, aynı zamanda da hayatı boyunca yakasını bırakmayan politikacılık hastalığına da uğramıştır.

Sultan Abdülaziz zamanında Avrupa'da Meşrutî parlamenter usulle idare edilen memleketler yaygındı. Osmanlı imparatorluğunu da çöküntüden kurtarmak için memleketi meşrutîyet idaresine kavuşturmayı bir çare olarak düşünen biravuç vatansevar 1965'lerde Batının "Jön Türkler" bizim ise "Yeni Osmanlılar" diye adlandırdığımız gizli örgütü kurmuşlardı. Namık Kemal bu örgütün kurucu ve lideri gibiydi. Ebuzziya'yı da örgütün ileri gelenleri ile tanıştırdı. Onu da aralarına bir hücre başkanlığına getirdiler. Onun 17'sinde iken attığı bu adım ölümüne kadar başına binbir bela getiren politika hayatının başlangıcı olmuştur.

Ebuzziya Tefrik 64 yaşında ölmüştür. Gazeteciliğe, politikaya atıldığı sıradaki 17 yaşını bu 64 yıllık hayatından çıkarırsak, kalan 47 yılın 14 senesini, yani yaşantısının hemen hemen üçte birini zindan harsinde ve sürgünde geçirmiştir.

Ebuzziya ilk tutuklanma sürgüne yollanmaya 1873'de uğramıştır. O zaman 24 yaşındadır. Devir Abdülaziz zamanıdır. Ebuzziya, Namık Kemal ve arkadaşlarıyla beraber İbret gazetesini kurup çıkarmış, gazete kurup çıkaranlar dağıtılmış, tek başına ilk gazetesi, Hadika'yı yayınlamaya başlamış o da kapatılınca "Sirac" (Meşale) gazetesini aynı zamanda da "Cüzdan" dergisini çıkarmaya başlamış. Cüzdan daha dağıtıma geçilirken toplatılmıştı (1873).

- 6 -

gazetelerinde nazırların icraatını tenkit etmesi, memlekette ilk defa meydana gelen işçi hareketi olan ve birikmiş yevmiyelerini aylardır alamayan tersane işçilerinin Babıaliye hakkını aramak üzere yaptığı yürüyüşü müdafaa etmesi, hünkardan bahsederken zamanın adetince klişeleşmiş özel saygı deyimlerini kullanmaması ve bu davranışların üstüüstü gelmesi hükümetin yıldırımlarını üstüne çekmiştir. Tam bu sırada İbret'de, kuvvetli makaleleriyle hükümeti tenkit eden Namık Kemal ve diğer üç arkadaşıyla birlikte, Hünkarın emriyle tutuklanıp sürgüne, sürgünde de Kale Zindanı hapsine yollanmıştır. Bu tutuklama ve sürülmede, Namık Kemal'in talihine Kıbrıs Mağosa Zindanı düşerken Ebüzziyya ve onunla birlikte sürülen Ahmet Midhat Efendi'nin hisselerine de Rodos kalesi zindanı düşmüştür.

Ebüzziyya Tefvik son derece zeki, neşeli, yerinde nükte yapmasını bilen, sohbeti aranan, sözünü dinleten bir kimse idi. Atasözü halini alan bir cümlesi, Konya'da hâlâ kullanılan "Allah sana şükretsın" sözüdür. O gün bu gün bu lafı Konya'da atasözü olmuştur. Bu sözün hikayesine gelince, Ebüzziyya Abdülhamid zamanında Konya'da sürgündedir. Sürgün yılları birbirini kovalamaya başlayınca, bîfelaketin azayacağını gören Ebüzziyya Konya'da yer satın alıp köşk yaptırmıştır. Evin bahçe duvarlara örülmekte iken Ebüzziyya da çalışma odasından ameleyi gözlemektedir. Öğle namazı okunur, kalfa işi durdurur, yemek için çöreklenip otururlar. Her biri somunlarını çıkarırlar, testi ve bakraçlarla getirdikleri yoğurdu ortaya koyarlar. Kalfa harç teknesini alır içine kovadan su atarak çalkar, döker, tekneyi ortaya koyar, içine de bakraçlardaki, testilerdeki yoğurtları boca eder. Amele, besmelesini çekip kopardıkları somun somun parçalarını yoğurda bana bana hepsini yer bitirirler. Sonunda kalfa, iri bir somun parçasını alır, teknenin içinde kalmış yoğurt parçalarını toparlar, bunu da yiyip bitirdikten sonra ellerini açar, yüksek sesle "Yarabbi rızkımızı ihsan buyurdun, sana şükürler olsun^I." diye duasını eder. Bu seyrettikleri karşısında Ebüzziyya'nın tepesi atmıştır. Pencereye kalkar ve seslenir - Be Allahın münasebetsizi^I neye şükrediyorsun? Çamur teknesine yoğurdu

boşalttınız, ekmeğinizi bulayıp yediniz,kalanı da kumuyla çakılıyla sıyırıp sen yedin.Bir de Allah'a şükrediyorsun.Yahu bîrek da Allah sana şükürler etsin,sizler gibi çakılı toprağı yediğı hilde yine memnun olan kullarım var diye.^I

O gün bu gün bu söz Konya'da atasözü olmuştur.Ü Geretti inde bir lokma ekmek ve bir hırka ile dahi yetinen ve yine de bu haline isyanı düşünmeyerek Cenabi Hakka şükretmekten geri kalmayan Türk halkının kanaatkarlığına,tahammülü ne , uysallığına,sabrına sahip insanların Allah'a değil Allahın onlara şükretmesi gerektiğini anlatmaktadır.

Yine bir gün,halkın tek kullandığı " parası ile b..yemek" deyimini bir misal ile canlandırmak için,Babiali caddesinden -Halen Ankara caddesi- inerken yanındaki Ahmet Rasim'e işkenbeci dükkanlarının göstererek: " İşte parası ile b.. yemek dedikleri budur.^I " demesi de meşhurdur.

Çok ince bir zevke ve incé bir sanat anlayışına sahip olan Ebuzziya devrinin en kuvvetli kufi hat ve istif ustada sayılır.Nasıl arap harflerine "Hüsn-ü Hat" (güzel yazı) da en zevkli en güzel çizgileri Türk hattatları vermiş,birçoğu kendine has bir tarz yaratıp bir çehni,bir tavır meydana koymuşsa Ebuzziya Refik de,"Türk kufi stili"denbilecek bir kufi hat üslubu yaratmaya muvaffak olmuştu. Matbaasında yayınladığı birçok eserin kufi ile yazılan isimleri tamamen onun kaleminden çıkmaktadır.Bugün bütün güzelliğı ve inceliğıyle ortada duran İstanbul Barbaros Bulvarı üzerindeki yıldız camininin kubbe iç kusağını çepeçevre çevreleyen kufi hat ile yazılmış "Tebareke Tebareke" suresi,kubbe göbeğinin ortasındaki yazılar,kubbe alt kademisinin çeşitli yerlerine yerleşirilmiş. "Ağere-i Mübessere"nin yani Hz.Muhammed'in cennete gâdeceklerini müjdelediğı lo en yakın müslüman arkadaşınının isimleri,mihrap üzerindeki nefis kufi besmele onun hakkıdır.Mihrabın üstündeki besmelenin sağında da yukardan aşağı istiflenmiş 1303(1885) tarihli inzası bütün güzelliğıyle

- 8 -

hâlâ artadadır.İstanbul arkeoloji müzesinin giriş kapısı tepesindeki kufi hat ile yazılı kabartma taş ~~ixxxx~~ " Müze-i Hümayun" yazısı da onun eseridir.

Ebuzziya Tefvik kufi hat kadar,eskiden "Rumi" denilen sonra da türk arabesk'i diye isim alan arabesk tarzı Türk süslemelerinde de çok ileri gitmiş bir sanatkardı. Nefis süslemelerinin en güzel ve ince örnekleri Yıldız caminin arabesk süslemeleri ile Yıldız Sarayının muayede salonunun,diğer oda ve salonlarındaki arabesklerle binanın dış cephesinde bazı yerlerde bulunan arabeskler de tamamen onun eseridir.

Ebuzziya Tefvik boş zamanlarında resim de yapmıştır.Başarılı birkaç sulu boyası ile çok ince ve ustaca çini mürekkepi ile çizilmiş İstanbul manzaraları desenleri bazı koleksiyoncularda nadir olarak rastlanan eserlerindedir.

Ebuzziya'nın asıl ismi Meâmet Tefvik'dir.Arap usulüyle "Ziya'nın babası" anlamına gelen " Ebuzziya " eski deyiimiyle mahlası yani takma adıdır. Sultan Abdülhamid bir kimseyi sürgüne gönderdiği zaman onun ekmeğiyle oynamaz aç bırakmaz maaşını da ödetmekte devam ederdi.Abdülaziz ise,vazifesinden azleder,maaşından keser,sürdüğü kimsenin şahsi varlığı yoksa parasızlık içinde çok müşkül bir hayat sürmeye mahkum etmiş olurdu.Ebuzziya Abdülaziz devrinde ilk sürgün ve hapis hayatını tattığı zaman 24 yaşındaydı.Kendisinin de ,eşinin ve annesinin de varlığı yoktu.Zindanda geçimini sağlamak için kitap tercüme ve yayının da bulunmuştur.Sürgüne giderken sahibi olduğuderme çatma "Tasvir-İ Efkar Matbaası"nın idaresini Şemsettin Sami Beye(Büyük dil bilgini ,Lugatçı Şemsettin Sami) ve emektar makineti Mihran efendiye bırakmıştı.Ancak o devirlerde bir matbaadan para kazanmak devletin himayesi varsa mümkündü.Ebuzziyanın matbaadan medet umması muhaldi.Bunun için başka geçim vasıtaları araması zaruri idi.

Rodos zindanında ilk tercüme ettiği eser,zindan arkadaşı Ahmet Mithad Efendi ile yaptıkları devrim Batı dünyasında çok tutulan mizahi eserler

~~Yazılı~~

- 9 -

yazarı Paul de Kock'un " Üçyüzlü bir kari eseridir. Ancak her iki müterâk de sürgün ve hapiste olduklarından ,o zamanlarda da bir eseri basmadan evvel ruhsat almak mecburiyeti bulunduğundan müsade isteğinde,Ahmet Mithad Efendinin kardeşi Mehmet Cevdet bulunmuş ve ruhsat onun ismine çıkmıştır. Bu yüzden eserin ilk baskısında mütercim ismi yoktur.

Ebuzziya bunun arkasından Vıcktor Hugo'nun Ancelo piyesini adapte etmiş Bâhın da müsadesini Mehmet Cevdet efendi almış, bu piyesi yine isimsiz basılmıştır.

Bu iki kîtabın satışı Ebuzziya'nın geçimine yetmediğinden bu sefer de bir dergi çıkarmayı düşünmüş bununla hem gazetecilik hastalığının içini kemirmelerini biraz hafifletmek hem de bey on kuruş kazanmak yolunu aramıştır.Ancak bir mahkûmun makale yayınlamasına bile izin verilmezken elbettteki dergi çıkarmasına da müsade olunmazdı. Ebuzziya,"Tuharrir"ismiyle çıkaracağı mecmuanın yazın müsveddelerini,Rodos'dan,Şemseddin Sami beye gönderecek, tertip baskı ve satışıyla o ve Mihran efendi meşgul olacak,Mecmaa kendisinin" Tasvir-i Efkar Matbaası"nda basılacaktı.Bir kitap tercüme veya adapte edenin ismini belirtilmeden çıkartılabılırdi.Ara dergi bir çıkaran ismine muhtaçdı.Yasa a karşı bir takma ad bulmak lazımda. Tevfikbey takma ad olarak da o sırada henüz dört yaşında bulunan sevgili oğlu " Ziya "nın ismine izafetle " Ziyanın babası" anlamına o devrin Arapça usûlüyle " Ebuzziya" takma adını kullanmıştır.İşte Ebuzziya ismi ilk defa bu yolda ortaya çıkmıştır.Tevfik bey o sırada 25 yaşındadır.Üç yıl sonra Abdülaziz'in halli ve Sultan Murat'ın tahta çıkarılmasıyla ilan olunan siyasi af,Ebuzziya'ya hürriyetine kavuşturmuş,İstanbul a dönünce de bütün İstanbul gazetelerinde yayınladığı bir ilanla: " ... sürgün iken küçükük oğlusun ismine iltica,yani kendi isminin geçersiz olduğu bir zamanda o isminle yararlandığım halde,hürriyetimi kazandığım için onu terk etmek,küçükük bir çocuğa karşı büyücek bir küçükükük olduğundan bundan böyle eserlerini"Ebuzziya Tevfik" ismi altında yayınlayacağımı arz ve ilan ederim."

-10-

deniş ve ölümüne kadar da gerek özel gerek resmî bütün yazışmalarında ve yayınlarında , "Ebuzziya"yı takma ad değil isim olarak kullanmıştır.Bu isim daha sonra ailecek soyadı edinilmiştir.

Ebuzziyya Tefvik'in memleketi, irfan ve fikir hayatımıza ettiği çeşitli hizmetlerin en büyüğünü meydana getirmiş, Türkiye'ye yüz yıl evvel Batının en ileri matbaacılık tekniğini sokmuş ve bu alanda bastığı son derece nefis eserlerle bir çok bata ülkesini geride bırakmağı başarmıştır.

Ebuzziyya'nın matbaacılığı politika alanında Sultan Abdülaziz'in mutlakiyet idaresine karşı mücadele gayesiyle başlar.Bu yıllarda Şinasi ölmüş (1871).Sahip olduğu ufacık matbaası, "Tasvir-i Efkar Matbaası" terekisinde satışa çıkarılmıştır.O sırada memleketi megrâtiyet idaresine kavuşturmak isteyen yeni osmanlılar örgütü faaliyet halindedir.Bu hareketi destekleyen ve mali bakımdan yaşatan Mısırlı Mustafa FAZİL PAŞA,yeni Osmanlılar'ın önde gelen dört elebaşısı Namık Kemal, Muri ,Reşat ve Ebuzziyya Tefvik'in Abdülaziz'e karşı savaşlarında etkili olabilmeleri bir gazete çıkarmalarını teminen,Şinasinin matbaasının terekeden satın almış ve bu dört arkadaşa hediye etmiştir.Dört arkadaş aralarında bir matbaa ve gazete idare edecek kabileyette Ebuzziya da gördükleri için hepsi hisselerini ona bağışlamışlar böylece Tefvik bey bir matbaa sahibi-Tasvir-i Efkar Matbaası'nın sahibi olmuştur.Ancak matbaa denince,bugünkü gibi bir basımevi anlaşılmalıdır.O devirde bir matbaa baskı makinesi bu günkü basımevlerinede kullanılan basit bir prova tezgahından bile iptidai,kol ile işletilen ve baskı makinesi denilen bir çeşit büyücek mengene ile birkaç hurufat kasesini anlamak lazımdır.Ebuzziya kavuştuğu bu ilk matbaasının Sultan hamaında bugün ayan oğlu geçidi olan (1871) yeni açıldığı için "Yenigeçit" isimli pasajda kurmuş ve dört arkadaş "İbret" gazetesini burada yayınlamaya başlamışlardır.Ebuzziyya matbaasında ilk kitaplarını da yine burada yayınlamış,matbaasının ismini de "Tasvir-i Efkar Matbaası" olarak bırakmıştır.Yayımlanan ilk kitaplar Namık Kemal'in " Evrak-ı Perişan"ı,Ebuzziyya'nın "Eceli kaza " piyesi y ine Ebuzziya'nın derlediği "Mustafa Reşit Paşanın

-11-

bazı evrak-ı siyasiyesi" isimli kitaplardır.Yillardır Şinasi'nin Tasvir-İ Efkar gazetesini basmış olan bu ufacık matbaa, İbret Gazetesinin tirajınının bir kaş günde o zaman için ulaşılmaz sayılan on bin adete varması üzerine, ~~matbaa~~ gazeteyi yetiştiremez olmuş bunun üzerine Ebuzziyya da İbret'i matbaasıyla beraber daha müsait olan Beyoğlu'nda bugün de aynı ismi muhafaza eden Hacıpulo pasajına , Ahmet Mithat Efendinin oradaki matbaasına nakletmiştir.

~~XX
XX~~

Ancak İbret'in ömrü burada pek kısa olmuş,hükümet İbret gazetesinin gördüğü bu büyük rağbetten ürkmüş,gazete yeni matbaasında henüz bir gün çıkabilmişken kapatılmıştır.Hükümet bununla da yetinmemiş,Namık Kemal hariç gazetenin diğer üç esas direği olan Nuri,Reşat ve Tevfik beyleri, Ankara,Bilecik ve İzmir'de memurluklara tayin ederek İstanbul'dan sürme yoluna başvurmuştur.

O sırada sadrazam,Ruslara yakınlığı yüzünden Nedimof lakabını almış olan Mahmut Nedim Paşadır.Paşa İbret'in sahiplerinden Reşat beyi Ankara Vilayet mektupçuluğuna , Nuri beyi Bilecik kaymakamlığına,Tevfik beyi de İzmir mahkeme başkatipliğine tayin etmiştir.O devirlerde bir kimsenin İstanbul'dan uzaklaştırılması istendiğinde memuriyetle imparatorluğun bir köşesine tayin edilmesi usûldendi.Bu emri alan bir nevi sürgün sayılırdı.Vazifesine gitmeğe mecburdu.O görevden de yine ancak hükümet emriyle geri alınabilirdi.Gazetenin asıl temel direği Namık Kemal ise bu tayin-sürgün-lerinden kurtulmuştu.Zira Namık Kemal "yeni Osmanlıların" en kuvvetli başlarından olan Mehmet beyin çok yakın arkadaşı,sahir Ahmet Beyzade Mehmet bey ise Mahmut Nedim Paşanın yeğeni yani ağabeysinin oğludur.Yine bu Mehmet bey yüzündende Namık Kemal,Mahmut Nedim Paşayı daima kollamış,yazılarında onu hedef almıştır.

Vazifeler tayin edilenler memuriyetlerine giderken Tevfik bey bir sürü bahane icat ederek hareketini geciktirmiş tam polis zoruyla gönderil-

- 12 -

mecbur edilirken de Mahmut Nedim Paşa sedarettten azil olunarak yerine Mithat Paşa getirilmiştir. Mithat Paşanın Ebuzziyya'ya büyük bir teveccühü vardır. Arada çok yakın bir de aile dostluğu mevcuttur. Mithat Paşa sadrazam olduğu gün Ebuzziyya Teflik'in İzmir mahkeme başkatipliğini iptal etmiş, İstanbul'da kalmasını sağlamıştır. Teflik bey bu belayı atlattı ama Mithat Paşadan İbret'in tekrar çıkarılma iznini bir türlü koparamadığı gibi kendi ismine yayınlanmak istediği "Teflik" ve "Sıraç" isimli gazetelerde ruhsat alamamıştır. Ebuzziyya gazetesiz kalan matbaasını bu sefer Beyoğlu'ndan Babıali caddesine, Valilik makamının köşesindeki "Mallimescit" in karşısına halen Saadet hanımın bulunduğu yere taşımış ve yine "Tasvir-i Efkar Matbaası" ismi altında açmıştır.

O devirlerde gazete çıkarmak için imtiyaz alamayanlar mevcut bir gazete veya dergiyi "Mesuliyeti ruhsat sahibinde kalmak şartıyla" kiralarlar ve gazetecilik edebilirlerdi. Bu usûle de iltizam denirdi. Ebuzziyya bu sırada satışsızlıktan yayınına durdurmuş "Hadika" (Meyve bahçesi) isimli ziraat gazetesini kiralamış, siyasiye çevirmiş ve bunu çıkarmaya başlamıştır gene bu günlerde sadrazam Mithat Paşa aledilmiş yerine gelen Rüşdü Paşa da Ebuzziyya'ya çıkarmak istediği "Sıraç" gazetesine, ^{ve} haftalık ve "Cüzdân" dergisine ruhsat verdirmişti. Hadika hükümeti tenkit eden yazıları dolayısıyla bir ayı geçmeden kapatılmış, arkasından Sıraç ayına akibete uğramış, Cüzdân dergisi ise basıldığı gün toplatılarak imha edilmiş - Ki Türkiye'de ilk defa ilkona, toplatılma ve imha edilme uygulanan dergidir - aynı zamanda da Ebuzziyya'nın yeni aldığı "Sıraç-ı Edebi" haftalık dergisi de çıkarken yasaklanmıştır. Aynı gün ise Ebuzziyya da, Namık Kemal de ve gazetesinin yazarı İsmail Hakkı Bereketzade, Nuri Bey, Ahmet Mithat Efendi de tutuklanarak birkaç günlük hapisten sonra sürgün yerlerine gönderilmişlerdir.

Ebuzziyya sürgüne giderken matbaasını gazetesinde yazı ve tercüme işlerine yardım eden yakın arkadaşı Şemseddin Sami Bey'e ve makinecisi Mihran Efendiye bırakmıştır. Teflik Bey o sırada 24, Şemseddin Sami Bey ise 23 yaşındadır. Ebuzziyya'nın matbaacılığının ilk devri budur. Bu devirdeki matba

- 13 -

çılığının bir özelliği de yoktur.

Onun asıl matbaacılığı ve bu alanda memleket irfanına ettiği büyük hizmetler "Tasvir-i Efkar Matbaası" yerine kendi adına kurduğu "Matbaa-ı Ebuzziyya" ile bağlar.

Ebuzziyya Rodos sürgününden döndükten sonra Sultan Murat'ın delirmesi, halli, arkasından Abdülhamid'in cülusu ilkk kanuni Meclisin hazırlanması ilanı, I. Meclisi Mebusanın toplanması, feshedilmesi hareketleri arasında ki çalkantılarda, Rodos (da iken çıkarmaya başladığı "Muharrir" mecmuasını pek seyrek fasılalarla devam ettirmeğe çalışmış bu arada Sultan Abdülhamid'in tahta geçmeden evvelki vaidleriyle hünkarlığı ile bağlayan hareketleri arasında kendini gösteren farkları tenkide başlaması üzerine, diğer Yeni Osmanlılar mesubu minli kimseler gibi, o da, Bosna mektupçuluğu ile İstanbul'dan uzaklaştırılmıştır (1876). Ebuzziyya 93 harbinin başlamasına ve Avusturyalıların çıkarttığı iç içeyan kargaşalıkları artana kadar bu vazifede kalmış, sonra İstanbul'a dönmüştür. İstanbul 93 felakatinin kargaşalıkları içinde çalkalanırken Ebuzziyya "Tasvir-i Efkar Matbaası" ile meşgul olmanın bunu vefak makinecisi Mihran efendiye bağışlanmış, kendisi yeni bir matbaa kurma teşebbüslerine girişmiştir. Bir yandan bu hazırlıklara girişirken diğer taraftan da yine Negriyat yollarına başvurmuş, 1879'da Takvim ve Salname çıkarırken, 15 günde bir yayınlanacak "Mecmua-yı Ebuzziyya" yı kurup neşre başlamıştır.

Matbaa hazırlıklarını bitiren Ebuzziyya 1881'de bunu, Galata'da Arap Camii'nin arka sokağı olan Mahkeme sokağının 11 no'lu Ticaret Hanında "Matbaa-ı Ebuzziyya" ismiyle açmıştır. Bu matbaa Türkiye'nin ilk modern basımevidir. Ebuzziyya'nın bundan yüzyıl evvel bu binenin ikinci katının dış cephesine yazdığı ~~XXXXXXXXXX~~ "Matbaa-ı Ebuzziyya" isminin ~~XXXXXXXXXX~~ Fransızcası "IMPRIMERIE BB-JE-SIA" imlasiyle hala okunmaktadır.

Ebuzziyya Tevfik'in şöhreti kadar modern matbaacılığımızın başlangıç tarihi bu 1881 tarihi olmuştur.

- 14 -

O tarihe kadar Türkiye'de basılan eserlerin pek çoğu, muhtevaları bakımından pek kıymetli olmakla beraber basıki ve görünüş yönünden son derece iptidai zevksiz ve çirkin baskılarla yapılmıştır. Ebuzziyya Tefvik matbaasında daha ilk eserleri basar basmaz bu sahaya bir yenilik, güzellik ve zerafet getirmiş matbaasından çıkan eserler, sanki pis ve çirkin eser vermektanınmış İstanbul'da değil de Avrupa'da basılmış gibi bir his uyandırmış evvala hayret sonra büyük bir takdir uyandırmıştır.

Ebuzziyya matbaasını bu binada ikiyıl kadar çalıştırdıktan sonra, Bankalar caddesi arkasında bugünkü Kavmsturya Kız Lisesinin bulunduğu, o devirde Kartçınar sokağı" bugün " Çınar sokağı"ında 17.y.yıldan kalma tarihi bir medrese binasına nakletmiş ve Konya'ya sürgün edildiği 1900 yılına kadar burada matbaacılık etmiştir. Bu binanın tepesinde bizzat kendisinin duvara yazdığı kufi hat ve Fransızca Matbaayı Ebuzziyya isimleri hayal meyal seçilebilmektedir.

Ebuzziyya matbaacılık alanında Batı tekniğini memlekete getiren ve bastığı Batı ayarı hatta zamanının bazı Avrupa memleketlerinde basılanlardan da üstün son derece güzel olarak bastığı zevkli baskılarla hem büyük bir başarı sağlamış hem de diğer basımevlerinize örnek olmuş, matbaası memleketinizin bir nevi "Matbaacılık okulu" vazifesini görmüştür. O devirde bugün Doğu Almanya sınırları içinde bulunan Leipzig şehri dünya matbaacılık merkezi idi. Her yıl burada bir "Dünya Sanat Baskıları" sergisi düzenlenir, dünyanın her bir kögesinde sanat eseri basan matbaalar örneklerini yollarlar, bu binlerce eser arasında seçilen 150-200 parça sergilenir sonra da bunların albümleri yapılarak yayınlanırdı. Ebuzziyya Tefvik matbaasındaki bastığı eserlerden uygun bulduğu örnekleri bu sergiye, 1893'de göndermeye başlamış ve Abdülhamid tarafından sürülüp matbaasının kapatıldığı yıla kadar da göndermeye devam etmiştir. Sergi sonrası basılan bu 7 seneye ait yıllıklarda Ebuzziyya matbaasının gönderdiği örneklerden daima 2 veya 3 parçası yer alırken, bazı seneler binlerle matbaa yasaşir Fransa'dan ABD'den tek bir matbaanın eseri bile "Sanat Baskısı" sayılacak nefasette görülpsergiye dolayısıyla de yıllığa giremediği seneler olmuştur. Xine bu 7 yıl zarfında

- 15 -

Türkiye'den Ebuzziyya matbaasından başka hiç bir matbaanın örneği "Güzel baskı" sayılarak kabul edilmemiş,maalesef I.Cihan Harbine kadar devam eden bu yıllık sergilere de Ebuzziyya'nın sürgünde bulunduğu 1900-1908 yılları olduğu kadar 1944 senesine değin de,hâç bir Türk basımevi sergiye katılabilecek nefasette eser basamamıştır.Haklettığımız bu hucuslar Leipzig matbaacılık yıllıklarında yani "INTERNATIONALER GRAPHISCHER MUSTER-AUSTAUSCH DES DEUTSCHEN BUCHDRUCKER-VEREINS ,LEIPZIG." kanıtlarıyla muhtelif kütüphanelerde mevcuttur. Bir türk matbaacısının devamlı olarak pek çok Batı matbaaları hele binlerle Fransız matbaasından üstün bir başarı sağlaması da Fransız Cumhurbaşkanı Fèlix Faure'un dikkatini çekmiş, Ebuzziyya'yı tanıdığı görmediği halde onun dünya irfanına ettiği hizmetten dolayı kendisine 1896'da Fransız altın liyakat madalyasını göndermiştir. Bugüne kadar da hiç bir Türk matbaacıya bastığı eserlerinin nefaseti sayesinde bir yabancı devlet başkanından madalyayla mükafatlandırılmıştır.

Ebuzziyya'nın bu devresinde matbaasında bastığı pek çok eser bilhassa "Rebi-i Marifet" " Nefsal-i Marifet" isimleri altında çıkan yıllıkları birer baskı şaheseridir.,u günkü gelişmiş matbaa tekniği ile bile eşlerini basmak cidden güçtür. Onun bu başarısı sayesinde Türkiye bir anda Batı aleminin en güzel eserler basan ülkeleri seviyesine ulaşmış ve dışardan baskı siparişleri almaya başlamıştır.,ncak ne yazık ki onun matbaacılıktaki bu büyük başarısı aynı zamanda da felaketine ve sürgününe sebep olmuştur.^I ~~XXXXXXXXXX~~

O sırada Abdülhamid'in başhafiyelerinden bulunan malumatçı Baba Tahir isimli,karışık işler görensakte berat ve iradeler düzenleyip yabancılara satan bir gazeteci vardır.Bu adam bir matbaa kurmuş"Malumat" ismi altında Sarayın maddi yardımıyla cidden güzel bir de dergi çıkarmaya başlamıştı Matbaasında daima Ebuzziyya'nın bastıklarını taklit etmekte hatta onun kullandığı matbaa çiçeklerine varıncaya kadar aynıını getirtip onlarla seviyesine ulaşmaya çalışmaktadır.Ancak bütün gayretine rağmen renkli ve güzel eser basamaktadır.Kıskançlık , Malumatçı Baba Tahir'i çileden çıkarılmakta derecesine ulaşamadığı rakibini siyasi yoldan ortadan ~~XXXXXXXXXX~~

- 16 -

kaldırmak için Abdülhamid'e, Ebuuzziyya aleyhine Jurnal üzerine jurnal vermeye onun matbaasında hümkar aleyhine gizli beyannameler bastığını risaleler çıkardığı yalanını uydurmağa başlamıştır. Ebuuzziyya zaten nimli bir politikacı olduğundan, ortada müspet hiç bir delil yokken kandiği bu jurnaller üzerine onu tutuklatmış, matbaasını mühürletmiş bununla dayetilmeyerek bugünkü Galatasaray lisesi olan zamanının Galatasaray Sultanisi son sınıfında okuyan ortanca oğlu Talha Beyi de kendisiyle beraber tutuklatmış ve Konya'ya sürgüne göndermiştir. Baba ve oğlun sürgün hayatı 9 yıl sürmüştür. Baba Tahir Ebuuzziyya'yı İstanbul'dan uzaklaştırıp mühürletmekle de ihtifa etmemiş matbaayı ele geçirme teşebbüsüne girişmiştir. Yine saraya verdiği jurnallerle Ebuuzziyya'nın arkadaşlarının geceleri gizlice matbaasını arka duvarlarına açtıkları delikten içeri girip hümkar aleyhine muzır yayınlar bastıklarını, bunu önlemenin tek çaresinin de matbaayı satmak olduğunu bildirmiştir. Hümkar buna da kanmış, matbanın satılmasına karar vermiş, Baba Tahir kendisini bilizkişi tayin ettirerek, matbaaya bin altın kıymet biçmiştir. Durumu Konya'da haber alan Ebuuzziyya Abdülhamid'e alelacele bir arize takdim ederek bu kararın büyük bir haksızlık olduğunu matbaasının makine ve teçhizatı için ödediği bedellerin fatırralarının matbaa binasında bulunduğunu bunları inceletmesini ve böylece matbaasını on bin altına kurabildiğini takdir edeceğini ve haksızlığa meydan vermemesini istirham etmiş, Abdülhamid araştırma yaptırmış, matbaanın gerçek kıymetini görmüş, satışı durdurmuş fakat matbaanın dört bir tarafına zaptiyeler dikerek meşrutiyet ve af ilanına kadar on yıl boyunca bunları gece gündüz nöbet tutturmuştur.

Ebuuzziyya hayatının korkulu günlerinden birini de yine bu Baba Tahir yüzünden Konya sürgünü sırasında geçirmiştir. Malumatçı Baba Tahir Ebuuzziyya'yı matbaasını elinden alarak yok etmeyi başaramayınca bu sefer İngiltere'de çıkan Times gazetesine uçurmayı başardığı uydurma bir habrede Ebuuzziyya'nın sürgün mahallinde İngiltere hükümeti ile temasta bulunarak kaçma hazırlığına giriştiğini yazdırmıştır. On beş yıl evvel, Taif'de hümkarın emriyle boğdurulan Mithad Paşa ve Arkadaşları için de boğdurulmadan evvel yine

- 17 -

Times gazetesinde bu ayar haberler çıkarılmış arkasından da boğdurma olayı meydana ~~gelmektedir~~ geldiğinden Ebuzziyya Tefvik hem ünlü hem de bir hayli telaşlanmıştır.

Ebuzziyya o sıralarda Konya'da oğluyla birlikte, o zamana kadar Konya içinde mevcut olmayan bir işe girişmiş hali tezgahları kurdurmuş, ~~duvarları~~ ~~duvarları~~ ~~duvarları~~ ~~duvarları~~ ~~duvarları~~ özel renklerde yünler boyatmış, üstadı olduğu arabesk desen motifleriyle süslenmiş ortasında ayeti kerime, hadisi şerif ve büyük sözler bulunan kufi yazılarla bezemiş duvar seccadeleri , duvar halıları yapmak ve satmakla meşguldür. Konya'da vali olarak, daha sonra Abdülhamid'in uzun yıllar sadrazamlığını yapan Avlonya'lı Ferit paşa bulunmaktadır. Meşhur Tepedelenli Ali Paşanın torunu olan Ferit paşa aynı zamanda Ebuzziyya Tefvik'in 2. eşinin öz dayısıdır. Ferit Paşa Abdülhamid devrinin dirayetli ve dürüstlüğüyle tanınmış devlet adamlarındandır. Hünkârın bu valisen itimadı tamdır. Hünkârın valisâme olan bu güveninden yararlanan Ebuzziyya bir yandan Valiye "Mezaretinde bulunan bu sürgünün herhangi bir İngilizle teması olmadığını , kaçma hazırlıklarında bulunmadığı gibi devamlı gözaltında tutulduğundan böyle bir teşebbüse geçmesinin de imkansızlığını" resmi yazılarla Yıldız sarayına bildirirken diğer taraftan da hünkara karşı bağlılığının bir örneğini belirtmek için üzerinde: " Es Sultan ~~İbrahim~~ - ül Muazzam el-Şazi Abdülhamid Han -ı Sani Adamallah-u Mülkehu" (Büyük sultan gazi II. Abdülhamid Han Allah seni devletinle yaşatsın) ibaresi anlamına gelen fevkaide güzel, kufi ile yazılı bir duvar halısı dokutarak hünkara hediye olarak göndermiştir. Konya'da Ebuzziyya'yı çok seven Konya'nın ilerigelen ailelerinin hanımlarının ve kızlarının bizzat dokudukları bu nefis duvar halısı halen Dolmabahçe Sarayında mahfuzdur. Ebuzziyya'yı herhangi bir felaketten kurtaran herhalde bu halınantekdiminden ziyade vali Avlonya'lı Ferit Paşanın arize ve raporları sayesinde e malumatçı baba Tahir iftiralarında başarıya ulaşmamış ve Ebuzziyya'yı yok edememiştir.

Abdülhamid'e takdim edilen bu duvar halısının Konya'da dolaşan bir başka

- 18 -

rivayeti vardır.Ebüzziya Tefvik ve Konya'da sürgünde bulunan vatanseverler memleketi bu müstebit hükümdardan kurtarmak için bir suikast düşünmüşlerdir.Hünkarın kendisine takdim edilen kıymetli armağanları getiren kimseyi huzuruna kabul edip atıyeyi bizzat verdiği malumdur.Seccadeyi takdim edecek kimse ceketinin koluna,yılan denilen ince karadeniz bıcağı saklayacak ve hünkarı eteklerken onu bıçaklayacaktır.Duvar halısı bunun için hazırlanmış ve huzura birfedai ile yollanmıştır.Ancak takdim olunacağı gün hünkar rahatsızdır.Armağanı başmabeyinciye kabul ettirmiş ve atıyesini de o vasıta tayla verdimiştir.Suikast teşebbüsü sadece tasavurda kalmıştır.Bu teşebbüsün hikayesi Konya gazetelerinde eskiye ait hatıralar arasında yayınlanmıştır.Doğruluk derecesini kestirmek güç olduğu kadar Ebuzziyya'nın böyle bir tertipten haberi olup olmadığına da hükmetmek keza güçtür.

Ebüzziya on yıllık sürgününden döndükten sonra ancak bir aylık uğraşma neticesi emirler çıkartıp matbaasını meşrutiyetin ilanına rağmen hala aldıkları emre uyarak gece gündüz dört bir tarağında bekleyen ve içeriye kuş uçurtmayan zaptiyeleri kaldırtmayı başarabilmiştir.Matbaasına girdiği zaman ise uğradığı felaketin dehşeti karşısında donup kalmıştır.

Avrupa devlet başkanlarının bile takdirini çekecek nefasette eserler basan o güzelim matbaa on yıl mühür altında,rutubet içinde kalmak yüzünden tamamen harap olmuştur.Makineler pas içindedir,takımlar karıncalanmış,işe yaramaz hale gelmiştir.İçerde ciltlenmeye hazır bir çok basılmış konditelfi eserleri ve müşteri siparişleri ,akan ve sızan suların rutubetin etkisiyle çürümüş,kokmuş bir kısmı da kaya gibi külçe haline gelmiştir.Bunların arasında Ebüzziya'nın Nümune-i Edebiyat-ı Osmaniye"sinin 5.baskısı ve "İlgat-ı Ebuzziyya'nın 2.cildinin devamı formaları vardır.Bunlar kazmalar künklerle kazınabilmiş,manda arabalarıyla taşınıp denize dökülmüştür.Ebüzziya matbaasından ~~ma~~ kurtarabildiği bir kısım alet ve malzemeyi buradan Sultanahmet'e,Divanyolu'na bugün sağlık müzesinin bulunduğu binanın sol bölümüne taşımış ve ancak bir yıllık uğraşmadan sonra matbaasını açabilmiştir.Takat artık kendisinde eski gayretini gösterecek takat de heves de kal

- 19 -

namıştır. Ama o eski sanat şaheseri denecek eserleri bir daha ortaya koyamamış, takvimlerini salnamelerini tekrar canlandıramamıştır. Bu sefer matbaacılık yerine yeniden tepişen eski gazetecilik hastalığına uymuş hürriyete kavuşmanın yalancı havasına kanarak, kendisine gazetecilik hastalığını veren Şinasinin " Tasvi-i Efkar"ının ismine hürmetle "Yeni Tasvir-i Efkar" gazetesini kurmuştur. (1909 , 31 mayıs)

Ama bu hürriyete kavuşmanın kısa zamanda laftan ibaret olduğunu acı acı görmüş gazetesi arka arkaya kapatılmış kendisi de ard arda tutuklanmışdır ki bunları gazeteciliğini anlatırken belirteceğiz.

Matbaacılık alanında ön ayak olduğu bir husus da kendisinin Bosna'ya mektupçu tayin edildiği zaman tertip ve basılmasına üzerine aldığı 1295 (1878) tarihli Bosna Salnamesini matbaa harfiyle basmış olmasıdır. O tarihe kadar bütün vilayet ve devlet salnameleri taş baskısıyla yapılmışken bunları doğru dürüst matbaa hurufatına ve baskısına kavuşturmak bir yenilik olmuşsa da, vilayet salnamelerine airtirdiği bu ilk adımın, devlet salnamelerine de uygulanması ancak üç yıl sonra mümkün olmuş ve matbaa harfiyle baskı ilk devlet salnamesini basmak da yine kendisine, 1881'de kendi matbaasında nasip olmuştur.^I Devlet salnamelerinin 38.yılı olan bu baskıdan sonrada devletin kötü yıllı sayılan bukeymetli yayınlar muntazam matbaa harfleriyle yapıla gelmiştir. Halbuki evvelkiler taş baskısını el yazmasından aktarılan baskı idi.

Ebüzzıyya hayatında en iftihar ettiği husus matbaacılığı idi. Bunu bizzat kendisi şu cümlesiyle ifade etmiştir: " Ömrüm içinde fahredecek (iftihar övünecek) bir hizmette buldum ise o da hüsnü temsil (güzel baskıyı) memleketimizde icad emrindeki say' ve içtihadıdır (çalışmam ve inancıdır) "

Sürgünde bulunduğu on yıl boyunca ortaya koyduğu bütün güzel nümunelere rağmen ve İstanbul'un belli başlı matbaalarının, devlet matbaası ~~matbaası~~ olan "Matbaa-i Amire" dahil hükardan ve devletten büyük yardımlar görmelerine rağmen bir türlü güzel temiz ve zarif eser basamamalarına hiddetle-
nip köpüren Ebüzzıyya, bu öfkesini, Hef'i nin bir beytini

- 20 -

Örnek olarak şu mısralarla dile getirmiştir.:

"

Saladır ehli matbuata bunda hiç bîkâetmem

Ben öğrettim bu kavme tarz-ı temsil-i nevin kârı "

(Meydan okumadır matbaacılara bunda hiç sakınmam

Ben öğrettim bu insanlara yeni usûl baskıyı)

Ebüzzıyya'nın henüz 17 yaşında, 1365'de, Şinasi'nin Tasvir-i Efkar gazetesine adını atmasıyla başlayan gazetecilik hayatı ölümüne kadar sürmüştür. Tasvir-i Efkar'dan sonra " Ceride-i Havadis" de çalışmış, sonra "Terakki " gazetesinin yazışları müdürlüğünü üzerine almış bu gazetenin çatısı altında "Terakki eğlence" , " Terakki muhaderat" isimleri altında Türkiye'de ilk misah ve kadın dergilerini yayınlayan insan olmuştur. O sırada henüz 18 yaşındadır. Arkasından Namık Kemal ve arkadaşları ile beraber " İbret" gazetesini çıkarmaya başlamış o kapatılınca ~~keskinin~~ kendisinin olan ilk gazetesi " Hadika " yı yayınlamış, o da kapatılınca " Sıraç" gazetesini ve " Cüzdân " dergisini neşere başlamış , ancak " Cüzdân " daha dağıtılırken toplatılıp imha edilmiş az sonra Sıraç kapatılmış Ebüzzıyya Rodos'a sürgündedir. Sürgünde gazeteciliğine, çıkarmaya başladığı "Muharrir" dergisi ile devam etmiştir. Sürgün dönüşü Abdülhamit idaresinde gitgide artan istibdat altında gazete çıkarılamayacağını gören Ebüzzıyya sadece siyasi olmayan dergi takvim, halname ve kitap yayınlamakla yetindiği halde yine de hükümlerine uğransakten kurtulamamış, yukarıda anlattığımız gibi on yıl boyunca Konya'da sürgünde kalmıştır. II. Meşrutiyetin ilanı ile sürgünden dönen ve II. Meclisi mebusanda Konya' vilayeti Antalya mebusu olarak bulunan Ebüzzıyya 1909'da, Şinasi'nin hatırasını yaşatmak üzere, ortanca ve küçük oğlu Talha ve Velid Boylerle beraber Yeni Tasvir-i Efkar adı altında gazete çıkarmaya ve sürgünde iken yayınlanması durdurulan "Necmü's-sı Ebüzzıyya"sını tekrar çıkarmaya başlamıştır. Kendisi ittihatçı olduğu halde İttihat ve Terakkinin yanlısı bulunduğu icraatını tenkit etmesi yüzünden gazetesi 7 defa kapatılmış kendisi de bir kaç defa tutuklanmıştır. Mihnet 1915 aralığında, kalp hastası

- 21 -

olduğu halde tekrar tutuklanmış,gazetesi kapatılmış,matbaası mühürlenmiş 26 Aralıkta hükümet değişikliği ile serbest bırakılmış gazetesine çıkma izni verilmiş,27'sinde gazetesine yazdığı son başmakedesini dizgiye verip Erenköyündeki evine dönerken köprüde Haydarpaşa vapurunun içinde geçirdiği bir kalp krizi ile 64 yaşında vefat etmiştir.Dikkate değer bir hususta son makalesinin,kendisini bir kaç gün evvel tutuklanan hükümet erkanının,hükümet değişikliği sonrası tutuklanmalarını protesto eden bir yazı olmasıdır.Vefatından sonra gazetesi oğulları ve daha sonra torunu tarafından birçok yasa kalamalara rağmen aralıkla olarak 1949 yılına kadar devam ettirilmiştir.

Ebüzzıyya Tefvik zamanının kuvvetli gazeteci kalemlerindendir.Sağlam bir mantığı,sürükleyici bir üslupla rahat ve basit cümlelerle fikirlerini anlatma kudretine sahip olduğu için yazdığı bütün yazılar okuyanlar üzerinde tesir bırakan çeşittendir.Giriştiği münakaşalarda hemen daima hasımlarını susturmuş ve çekilmeye mecbur ettiği görülmüştür.Bu başarılarından umumî kültürünün ve bilhassa Türkesinin çok kuvvetli olmasının rolü de büyüktür.Bundan 110 yıl evvel kaleme aldığı makale veya Röpörtaj tarzında sayılabilecek gazete yazıları,hemen hemen bugünkü günlük Türkesinin temizliğindedir .Ancak daha sonraları,yani 60-70 yıl evvel yazdığı makalelerin çoğunda ise bu saf Türkesimiz yerine zamanının modasına uyarak lüzumsuz terkipli yersî arapçalı,farççalı kelimelerle süslendiği cümleler kullandığı görülmüştür.Gazeteciliğinde daima haksızlıklarla mücadele etmiş bu hususta hatır gönül dinlememiştir.Memlekete hürriyet getirebilmek ümidiyle savaşmış,başına gelecek felaketleri bildiği halde inandığı bu yolda.Her idare ile boğuşmaktan çekinmemiştir.

Çok geniş ve ansiklopedik genel kültüre sahip olması ve hafızasının da pek kuvvetli bulunması her alanda rahatlıkla yazı yazmasını sağladığı kadar çok sürükleyici ve eski deyinle "Belis"oğun ifadesi,konuşmalarında da karşısındakilerâ kendisini onu yormadan ve zevkle dinlemelerine yol açardı.

- 22 -

Ebüzzıyya Konya sürgününden dönüp Tasvir-i Efkar'ı çıkarmaya hazırlanırken bir yandan da, Abdülhamid idaresince kapatılmış bulunan ve kendisi sürgünde iken sahibi vefat etmiş olan kendisi kadar bütün yeni osmanlıların da bir Türkten daha Türk yakın ve vefakar dostları , Korsikalı , Fransız "Giampietri (Jan Piyetri)nin elli yıllık mazisi olan Fransızca "Courrier d'Orient) gazetesine de tekrar Fransızca olarak neşre başlamıştır. Ebüzzıyya'nın bu gazetede yaptığı münakaşalar, gazeteyi çıkarmaya başladığına dair basında görülen haber ve tebrikler ortada ise de, bugüne kadar bu gazetenin tek bir nüshasının Türkiye'de de dışarda da bulmak kimseye nasip olmamış, Ebüzzıyya'nın bu gazeteyi ne kadar zaman çıkardığı da muamma olarak kalmıştır.

Ebüzzıyya'nın sahip olarak çıkardığı (1872-1913 arası) gazete ve dergileri çıkış tarihine göre sıralayacak olursak şunlardır: İbret (Namık Kemalle beraber), Hadika, Cüzdan (Dergi), Siraç, Çocuklara mahsus hadika, Muharrir (dergi), Mecmuayı Ebüzzıyya (dergi), Courrier d'Orient (Fransızca), Yeni Tasviri Efkar, Tasvir-i Efkar, Hak, İntihabı Efkar, Tefsir-i Efkar.

Ebüzzıyya bu gazetecilik hayatında dünyanın sıkıntısını, takibine uğramı çıkardığı çeşitli gazete ve dergiler, ölümüne kadar, 16 defa kapatılmış, toplatılmış, imha edilmiştir.

Bu 16 kapanış 4 hünkür ve 4 büyük harp devrine rastlar. Ebüzzıyya'ya muallat olan bu kapatılma toplatılma belası, vefatından sonra oğullarının ve torununun çıkarmağa çalı tıkları gazete ve dergilere de sirayet etmiş onlarında gazeteleri 25 defa kapanmıştır.^I Ancak bunların 6'sı iki hünkürün ~~Arşivine~~ ve iki büyük harbin devrine rastlar. Geri kalan on dokuzu ise Cümhuriyet devrine yani Türkiye'nin Mutlakiyet ve istibdat idaresinden kurtulup kavuştuğu hürriyet ve demokrasi devrine rastlamaktadır.

Ebüzzıyya'nın memlekete tanıttığı ve kültür sahımıza hediye ettiği eserler arasında batının almanak dediği tarzdaki takvimleri de son derece kıymatli dir . Bu tarzı memlekete getiren o olduğu gibi yine batı üslûbu ilk almanak'a

- 23 -

tertipleyen ve basan da o olmuştur.1873'de "Salname-i Hadika" ismi altında çıkardığı bu ilk eserin hemen akabinde Rodos'a zindan hapsine yollanmıştır. bu ufacak almanak inxx o tarihe kadar imparatorluğumuzda çıkmış olan Türkçe gazete ve dergiler hakkında bilgi veren tek kaynaktır .Rodos zindanından kurtulup döndükten sonra takvim ve almanak çıkarma çalışmalarına devam eden Ebüzziyya,1879'da Salıname-i Ebuüziyya ismi altında ilk salnamesini çıkarmış fakat içinde Abdülhamit'in sürdüğü yeni osmanlılardan Süleyman Paşaya ait yazı olduğu için Abdülhamid'in emriyle takvim matbaadan dağıtılacağı sırada imha edilmiştir.Bu imhadan kurtulabilen sadece üç nüsha mevcuttur ki biri millî kütüphanededir.Ebüzziyya ertesi sene 1880 "Takvim-i Kameri " ismi altında bir eser yayınlamış arkasından da devamlı olarak yirmi yıl,yirmi cilt almanak ve takvim çıkarmıştır."unların arasında" Rebi Marifet", "Nefsali Marifet" isimleri altında 13 yıl 13 cilt halinde almanaklı takvim olan meşhur eserlerini yayınlamıştır.Bunlar siyasi eserler değildir.İçlerinde çok kıymetli çeşitli bilgiler makaleler etüdler,biyografiler vardır. Herbiri zamanı için birer baskı nefasetidir.Yine memleketimizde ilk defa matbaacılıkta Heliogravür denilen klişe usulüyle basılan resimli eser de Rebi-i Marifetin 6.yılı baskısıdır(1885).Ebüzziyya'nın bualandaki çalışmalarında Abdülhamid tarafından 1900 ilkbaharında Konya'ya sürülmesiyle durmuştur.

Ebüzziyya'nın Türk kültür hayatına ettiği diğer hizmetlerden biri de yayınladığı "Kitaphane-i Meşahir"(Meşhurlar serisi) ve "Kitaphane-i Ebüzziyya" külliyyatı diyebileceğimiz seri halindeki eserleridir.Bu iki seri kitap ufak boyda el kitaplarıdır. Batıdaki benzerleri gibi herbiri ikiser üçer formada ibaret olup aynı boy,aynı kağıt,aynı baskı ile yayınlanmıştır.İlkseri dünya çapındaki meşhurların hayat hikayelerini anlatmaktadır.Bunların çoğunun tamamı Ebüzziyya'nın imzasını taşır. Kitaphane-i Ebüzziyya serisinde ise edebiyat,siyaset,tarih ,genel bilgi,sefaretname ,seçme söz ,felsefe kültür bilgileri siyasi yazılar divanlar coğrafya seyahat,piyes,derleme ve biyografi gibi konulardan ibarettir.Ekserisi telif olan bu külliyyatın içinde Şinasi'den Mamikemal(den derlenmiş seçme yazılar ve eserler

- 24 -

yazarlarımızın olduğu gibi büyük dünya yazarlarından tercümelemler de vardır. Külliyyatta yayınlanan eserler arasında Koçi Bey, Şinasi, Namık Kemal-Ziya Paşa Nefi, Baki, Ahmet Rasim, Recaizade, Ebüzziyya Tefrik gibi inzalar yer almıştır.

Bu iki külliyyat 1879'da yayınlanmaya başlamış, Ebüzziyya'nın Konya'ya sürüldüğü 1900 başlarına kadar sürmüş, iki seride 121 kitap çıkmıştır.

Ebüzziyya'nın memlekete ettiği büyük hizmetlerden biri de çıkardığı, "Mecmua-yı Ebüzziyya"sıdır. Rodos zindanından dönüşünden sonra, 1880'de 30 yaşında iken çıkarmaya başladığı bu mecmua, Konya'da kaldığı 10 yıllık sürgün hayatı ve yine Abdülhamid tarafından kapalı tutulduğu 7 yıl dışında devamlı olarak iki haftada bir çıkarılmış ve kendisinin ölümüne değin de devam etmiştir. Mecmuayı Ebüzziyya koleksiyonu 15 cilt ve 159 sayıdır. Türkdergileri arsânında devamlı olarak çıkan ciddi ilk fikir dergimiz budur. Zamanının tanımış yazarları bu dergiye yazı yazmışlardır. Bunlar arasında Namık Kemal, Recaizade Ekrem, Abülhak Hamid, Süleyman Nazif, Ahmet Rasim, Ahmet Refik, Sanıpaşazade Sesai, Ali Bey, Mecid Asım, Çenap Şehabettin Ebüzziyya gibi isimler ve daha pek çok kıymetli kalemler vardır. Bu koleksiyon tanzimat dönemi kadar Abdülhamid ve II. Meşrutiyet yıllarındaki kültür ve sosyal hayatımız yansıtan çeşitli bilgilerle dolu son derece kıymetli bir kaynaktır. Prof. Süheyl Üniver bu mecmuanın kıymetini ve önemini ifade için şu sözleri kullanmıştır: "Hiçbir Türk medeniyeti ve tarihi aşkı, Mecmuayı Ebüzziyyaları karıştırmadan bir şey yazarsak daima noksan kalmaya mahkumdur" ki buz üstadın bu sözleri bir gerçeğin ifadesidir. Öntümüzdeki yıl bu 15 ciltlik kaynak koleksiyonun çıkarılmaya başlanışının 100.yılıdır.

Namık Kemal ve arkadaşları memlekete yaymak istedikleri yenilik fikirlerini, İstibdata karşı halkı uyardırmağı, gazete ve dergi makaleleriyle yapabilmeyenin sansür ve polis baskıları ilez inkansızlıklarına gördükleri için bu işi tiyatro yolu ile yürütme çareleri aramışlar ve istibdat alyeyhine mesajlar salan piyesler yazmayı denemişlerdir. Türkiye'de, hem bu alanda ilk yazılan telif piyes hem de Türk halkına oynanan ilk telif eser, Ebüzziyya'nın "Ecel-ikaze" isimli oyunudur. ~~XXXXXXXXXXXX~~ Bu 5 perdelik dram, Gedikpaşa'da

- 25 -

Güllü Agop'un Osmanlı tiyatrosunda ilk defa 1872'de sahnelenmiştir. Arkasından oynatılan 2. telif eser Ahmet Mithat Efendinin "Besa" isimli telifi, üçüncüsü de Namık Kemal'in "Vatan Yahut Silistre" piyesidir. Kemal'in bu eserinin yarattığı büyük tezahürat üzerine Abdülaziz idaresi, aynı zamanda da gazeteci olan bu üç piyes yazarını bir arada tutuklatarak Kıbrıs ve Rodos kaleşi zindanlarına sürgün ve hapis temmiştir.

Ebüzzıyya'nın ikinci tiyatro eseri, Rodos kurgunünde hazırlanmıştır. Bu eser Viktor Hugo'nun "Anjelo veya Venedik zalimi" isimli eserinin Türkçeye "Habibe veya semahatı aşk" ismi altında adapte edilmesidir. Ebüzzıyya bunda 110 yıl evvel türk hayatına uydurduğu bu eseri sunarken bugün kullanılan "Adapte" kelimesi yerine "Uygulamak" deyimini kullanmıştır ki tamamen öztürkçe olan bu kelime yapılan çalışmanın ruhuna ve bünyesine en uygun olanıdır.

Viktor Hugo'nun piyesi venedik'de geçmektedir. Ebüzzıyya bunun Selçuklu imparatorluğu devrinde geçirir. Eserde müstebit bir hükümdara karşı girilen tertiplerden söz edilmekte, Abdülkadir aziz'in ve idaresinin zulmü ve istipdadı canlandırılmaya çalışılmaktadır. Ebüzzıyya oyunun kahramanına eserinin aslında bulunmayan bir çok sözleri söyletmekte, müstebide zalime karşı çıkışlar yaptırmaktadır. Bütün bunlara rağmen, mesajının gereği gibi anlaşılmasından endişe eden yazar daha da ileri giderek, piyesi bir de "Mülâhazat-ı müellif" (yazarın düşünceleri) diye bir ünsöz ilave etmiş onla olayın tamamen hayal mahsulü olduğu, bu eserdeki insanları memleketi idare edenlere benzetmek gerektiğini memleket idarecilerini kastemek söz konusu olmadığı belirtilmiş böylece dikkatleri büsbütün bu noktaya çekmeye çalışmıştır. Ancak eserin bu şekilde basılmasını sağlamak pek güçtür. Zira o devirde herhangi bir eser basılmadan maarif nezaretine sunulup incelettirilir basılma ruhsatı alınır. Eser basıldıktan sonra yine aynı heyete bir nüshası verilir, burada ilk müsade için sunulan müvedde ile baskı karşılaştırılır aralarında bir fark olmasığı görülürse nihai ruhsat elde edilirdi. Yoksa eser satışa çıkarılamazdı.

Ebüzzıyya Rodos'da zindanda olduğundan, ruhsat isteğinde Ahmet Mithat ~~...~~

- 26 -

Efendi bulunmuştur. Ancak burada bir hiyle yapılmak istenmiş, mücade için sunulan müsveddeye " Yazarın düşünceleri" kısmı konmamıştır. Esere bu hiyle mücade alınmış kitap basılırken de yazarın düşünceleri parçası ilave olunmuştur. Fakat umulanın aksine ikinci kontrolde hiyle farkedilmiş ve verilen nihai izinde "Yazarın düşünceleri" kısmı çıkarılmak suretiyle izin verilmiştir. Eser piyasaya bu önsözsüz çıkmış ancak bir yıl sonra Sultan Murad Tahta çıkarılınca Maarif Encümenine tekrar başvurulmuş eser yasaklanan önsözü için de yayın mücaresi alınmıştır.

Bu yüzden piyasada eserin önsözlü ve önsözsüz iki çeşit baskısı bulunmaktadır. Bu örnek o devirlerde basit bir piyes yazmak ve yaymak için bile ne sıkıntılar çekildiğini açıkça gösterir.

Ebüzzıyya'nın " İstanbul gazetecileri" isimli beş perdelik bir komedisi daha varsa da eser henüz ele geçmemiştir. Zamanın gazetecilerini çok ağır bir dille hicveden bu eser bulunursa basın tarihimize ilgili kıymetli bilgiler edinilecektir. Ebüzzıyya'nın tiyatro eserleri tiyatroculuk bakımından bir özellik ve kıymet ifade etmezler. O bu eserlerini sırf hürriyet fikrini müstebide karga halka açılmak, uyandırmak gayesiyle yazmıştır. Bugünkü tiyatro anlayışına bakıldığında kurgu yönüyle zayıf kalırlar. Ancak bunlar zamanda büyük ilgi görmüşler, pek çok defa sahneye konmuşlar, çeşitli kumpanyalarca başarıyla oynanmışlar, hatta "eceli kaza" için yazılan tenkitlerde "Şekspir'in eserleriyle kıyaslanacak" derecede fikir ileri sürülenler bile olmuştur. Bunları da tabii karşılamak lazımdır. Zira bu hem sahneye konmuş ilk telif piyesimiz hem de koyunun bulunmadığı yerde keçiye Abdurrahman çelebi denmesinin canlı bir örneğidir.

Ebüzzıyya Tefrik maalesef hatıratını yazmadan göçüp gitmiştir. Mecmuayı Ebüzzıyya'sında, Tasvir-i Efkarında, Takvim ve salnamelerinde, yeni Osmanlılar tarihinde hayatının muhtelif devirlerine ait bölük pörçük hatıratı çıkmıştır. Bunların arasında son derece eğlenceli ve ibret alınacakları vardır. Bunların bir kısmın kendisi " Makame-i Tefkifiye" (Tutuklanma sebepleri) başlığıyla yazdıklarıdır.

27 -

Ebüzzıyya Abdülhamid idaresinde başına gelen çeşitli tutuklamaları ve bil-hassa bunların gülünç hazin manasız taraflarını anlatan bazı kısımlarını daha Abdülhamid'in zamanında sigara kağıdı inceleğinde bir kağıda kendi matbaasında gizli ve sadece 12 nüsha olarak basmış, bunları emniyet ettiği kimselere devrin sadrazamı Ahmet Cevat Paşaya , zamanın zaptiye nüzarı de-nen emniyet genel müdürü Nazım Paşaya , Paris'de kaçak bulunan jöntürklerin reisi Ahmet Rıza Beye, Müzancı Murad bey, Ali Kemal beye göndermiştir.

Bu hatırat parçalarında ne gibi sudan sebeplerle tutuklandığını Yıldız sa-rayında Abdülhamid'in perde arkasında takip ettiği soruğularda ne gibi ca-hil ve sağma suallere maruz kaldığını pek tatlı bir dille anlatmaktadır. İstibdat devrinin hazin ve gülünç taraflarını bütün çaplaklığıyla dile getiren bu hatıraların henüz yeni yazıyla yayınlanmamış olmaları üzülü-necek bir husustur. Bunların arasında bir tanesi idarecilerin hâla da bugün benzerlerini gördüğümüz, cehaletlerinin nefis bir örneğidir. Ebüzzıyya Tev-gik yine adet üzerine sebep gösterilmeden tutuklanıp zaptiye nezaretine ka-patılmıştır. Bir kaç gün sonra da Yıldız Sarayında sorgu odasında sigaya çe-kilmiştir. Bir perdenin önünde geniş bir masa, arkasında sorguyu yürüten zat ve katıpler vardır. Hünkarın perde arkasında olduğu bilinen bir husustur.

Sorguyu yürüten bir kaç sudan sualden sonra Ebüzzıyya'ya mason olup almadı-ğını sorar Ebüzzıyya mason değildir. Değilim diye cevap verir. Bu sefer ma-sonlarla alakanız nedir diye sorulur. Ebüzzıyya alakası olmadığını söyler Bunun üzerine adam ısrarla: Biz mason olduğunuzu biliyoruz, mason locala-r ıyla alakanızı tespiti ettik inkar etmeyiniz "diye ısrar eder. Masandun, değildin tartışması uzar. Sorguyu yürüten, alaycı bir tarzda cebinden bir evrak çıkarır ve " Siz inkar ededurun İşte ispatı " diyerek kağıdı Ebüz-zıyya'ya uzatır .Ebüzzıyya hayretler içindedir. Uzatılan kağıt o sırada has-talığı dolayısıyla Mısır'a hava değişimine göndermiş olduğu Oğlu Ziya'dan gelen mektuptur. Mektup babaya ulaşmadan sansürün eline geçmiş, Yıldız sarayı na sorgu masasına kadar gelmiştir. Ebüzzıyya mektubu açar ve şu satırları okur : " ..Univers mecmuasının abonesi bitiyor, yenilmesi için lütfen Masson'a yazmanızı rica ederim" ibaresi vardır. Ebüzzıyya gerek tutuklanma-

- 28 -

sının gerek on gündür hapsedilmiş bulunmasını ve sorguda maşonluğunun iddia olunmasının sebeplerini bir anda kavrar ve kahkahayı basar. Sorguyu yürüten şair ıstır.Ebüzzıyya istifini bozmadan açıklar: " Üniver mecmuası Paris'de bir yayınevi tarafından çıkarılan yarı ilmi bir dergidir.Oğlu buna abonedir.Abonenin tazelenmesi için mecmua idaresine yazılmasını istemektedir.Mecmuayı "Masson et Cie." firması tarafından çıkarılmaktadır." Bu firma nın ismi Fransızca'da iki S harfiyle yazılır. Halbuki masonluğun Fransızca imlası Ç harfiyle dir. Kelimenin anlamı da dülgere manasına gelir,zira mason localarının kurucuları dülgelerdir ve bu ismi buyüden muhafaza etmişlerdir.Firmanın ismiyle masonluğun okunuşu aynı olmakla beraber imlası apayrıdır."

Ve bir kelime yüzünden bu kadar manasızcaına sorguya çekilmesini , tutuklanmasının ne kadar büyük cehalet eseri olduğunu anlatır ve tabii serbes bırakırlar.

Ebüzzıyya Tevfik'in devrinin hemen bütün ayrıntıları gibi resmi devlet hizmeti de almıştır. 7 yaşından 17'sine kadar süren maliye stajyerliği ve memurluğu görevinden sonra Mithat Paşanın Şurayı Devlet (danştay) başkanlığı sırasında ilk defa ,Abdülhamid zamanında ise ikinci defa Üyeliğinde bulunmuş,yeni Abdülhamit zamanında Bosna mektupçuluğu daha sonra da Sultanahmette "Mektebi sanayi"(sanat teknik Okulu) müdürlüğü vazifesini görmüştür .Bu mektep mü ürlüğü sırasında çok kısa zamanda bu sanat okulunun devrinin batı sanat okulları seviyesine getirecek makine alet ve edavatla donatıp İtalya ve Fransa'dan ustabaşı ve sanat öğretmenleri getirtmeyi başarmış,mektebi devrinin en ileri seviyesine ulaştırmıştır."ncak müdürlüğü bir yıl sürmüş,mektepde hürriyet fikirleri yaydığı bahanesiyle azlolunmuştur.Hayatındaki devlete memurlukları bunlardan ibaret kalmıştır.

Ebüzzıyya hayatı boyunca bir saniyesini boş geçirmekten hoşlanmayan bir insandı.Yok yönlü yaradılışda olduğu için,ilgisini çeken çeşitli alanlarda faaliyet göstermiş hepsinde de çok başarılı neticeler elde etmiştir.

Ebüzzıyya'nın yukarda anlattığımız kufi ve arabesk süsleme tarzındaki fekalade zarif motif ve süslemelerinin çok takdir eden ve beğenen Abdülhamid,

- 29 -

fikren dinlemek istediği zamanlar, uğraştığı merakı marangozluk ve tahta oymacılığı işlerinde Ebüzziyya'nın çizdiği arabesk süsleme motiflerini, kufi yazı ve istiflerini , sehpa , masa, etajer, paravana gibi yaptığı muhtelif eşyalara oyma olarak işlenmiştir. Halen Yıldız ve Dolmabahçe sarayında yağna edilmekten, çalınmaktan, sağa sola dağıtılıp atılmaktan kurtulabilen bu nadide kıymetli eşyadan tek tük arta kalanlar Yıldız sarayında Üniversite rektörlük odasında Üniversite kütüphanesinde , "opkapı sarayının müdürlük dairesinde bulunmaktadır." Bunların üzerindeki arabesk süslemeler ve kufi yazıların hepsi onun eseridir. ~~xxx~~

Ancak onun bu başarıları ve merakı felaketinin zeminini hazırlamıştır. Abdülhamid ,Ebüzziyya'nın Yıldız sarayı ve Yıldız caminin süsleme yazıları için yaptığı çalışmalarını için on bin altın ödenmiştir. Ebüzziyya bu parayla matbaasını en modern makine ve matbaa levazımıyla donatmış, daha evvel de anlattığımız gibi Avrupa seviyesinde nefis eserler basabilen bir dereceye getirmiştir. Yine yukarıda anlattığımız gibi bu başarı Baba Tahirin kıskançlığını yarattı. Maklettiğimiz jurnallerle onu Konya'ya sürdürmüştür. Ebüzziyya Konya sürgününden küçük oğlu Velid beye yazdığı ve Mithat Cemal'in yayınladığı mektuplarında bu hali anlatırken " ellerim kırılsaydı da o caminin yazıların yazmasaydım, şimdi burarlarda sürgünde olmazdım. Ağabeyim burada sen orada tahsilsiz kalmazdınız diyerek çektiği sıkıntıyı dile getirmiştir.

Ebüzziyya'nın tahta oymacılığı da vardır. Rodos zindanlarında kürek mahkumlarına iş sağlamak için bu işe başlamış, çizdiği ve yaptığı modelleri onlara örnek olarak verip meydana getirilen eserlerle bu başsız adamların geçimlerini sağlamalarına yardımcı olmuştur. Konya sürgününde de vakit geçirmek için yaptığı tahta oyma işlerinden kendi buluşu olarak icad ettiği meşhur adam silüetlerinden bu güne kadar elde kalabilen bir kaç örnek dikkate değer eserlerdir.

Ebüzziyya matbaacılık faaliyetinde sadece yukarıda anlattığımız güzel eserleri basmakla yetinmemiş, Türk matbacılığına yenilikler getirmek yolunu da bulmuştur. Eski harfler zamanında kullanılan harf çeşitlerimiz arasında yer almış vekit p başlığı, fasıl başlığı olarak , kullanılan

- 21x- 30 -

"kufi hurufat" onun kaleminden çıkmıştır. Bunları o devrin tek türk hurufat dökümcüsü olan rahmetli Mehmet Efendi Dökümhanesinde dökmüşlerdir. Bu yazıların kalıpları geçenlerde İstanbul "etih Enstitüsü"nce alınmış ve yok olmaktan kurtarılmıştır.

Eski yazıda aynı harfle yazılıp o, u, ü, ö, seslerinden hangisiyle okunacağı ancak içinde geçtiği kelimeden anlaşabilen ve "Vav" denilen bazen yukarıdaki seslerle ve bazende "va" harfi olarak okunan harfin sesli olarak ne yönde okunması gerektiğini üzerine özel birer işaret koyarak çıkaracağı sese göre yönlendiren harf şeklini icad etmiş ve bunlarla basılan "Elif-be"(Alfa-be)ler ilgi çekmiştir. Bu o devirlerin birçok mektep ve lügat kitaplarında da bu harflerin kullanılmış olduğu görülmektedir. Ayrıca eski yazı harfleri arasında Ebüzzıyya tevfiik denilen ve "K" sesi veren bir harf de onun icadı olarak eski devrin matbaa yazısına girmiş bulunurdu. Ebüzzıyya Tefvik'in Konya'da yapıp Saraya hediye ettiği halıyı yukarıda anlatmıştık. Konya kurduğu halı tezgahlarında dokuttuğu seccadeler bu gün muhtelif koleksiyoncuların elinde mevcuttur. Son zamanlarda üzerinde arapça "El hükm-ü lil galip"(galip olanın hükmü geçer) yazısını taşıyan nefis bir seccade, birkaç yıl evvel vefat eden Saffet İttifin'in Darüşşafakaya bağışladığı eşyalar meyhanında satılmıştır. Bu seccadelerden üç tanesinin kıymetli yazar "edat Nedim Tür ve kızkardeşlerinde olduğu bilinmektedir. Yine Ebüzzıyyanın bu halıcılığı yaptığı sırada Konya'da çıkan "Konya" isimli vilayet gazetesinin birinci sahifesinin aynen halıya geçirilmiş bir şekli de Konya Mevlana Müzesinde mahfuzdur.

Hayatında hiç bir şeden yılmayan hiç bir mücadeleden kaçmayan bu adamın belini bükken büyük darbe pek sevdiği oğlu ziya'nın 24 yaşında ölmesi olmuştur. Bu felaket onun belini bükmüş, o güne kadar neşe kaynağı olan bu adam mücadele kudretini kaybetmekle beraber adeta dünyasına küs olmuştur.

Ebüzzıyya'nın eserleri arasında en önemlileri ~~.....~~ : "Mümünei Edebiyat" -ı osmaniye, Yeni Osmanlılar Tarihi, Lügat-ı Ebüzzıyya, Durubu emsali Osmaniye, Ne edati hakkında tedebbüat (araştırmalar) isimli olanlardır.

- 31 -

Mümüne-i Edebiyatı Osmaniye(Osmanlı edebiyatı örnekleri) bugün düz yazalar denilen nesir kısmı ve şiir kısmı olarak iki cilt üzerine tertiplenmiş ancak sadece nesir kısmı,basılmış olan batı tarzında ilk edebiyat antolojimizdir. Bunda Sinan Paşanın 'tazaarruatından başlanarak Namık Kemal'e kadar olan devredeki edebi örneklerimize pek yerinde yapılmış,seçmeler verilmiş yazurları hakkında da gerekli biyografik bilgiler ilave olmuştur. Eser hemen cumhuriyet devrine kadar,tek cildi edebiyat tarihi kitabı vazifesini görmüştür. Ebüzzıyya bunu ilk defa 1292(1875) de Rodos zindanında iken hazırlamış affa uğradıktan sonra bastırması (1876),ölümüne kadar yeni ilavelerle altı baskısını yapmağı başarmıştır.6.ve sonucu baskı ölümünden bir kaç ay evvel piyasaya çıkarılmıştır.Bu baskı hem eserin muhtevası ,tertibini ,baskısı kağıdı ve cildi bakımından bugün dahi matbaalarımızda erişilebilecek nesnelerdir. Yeni osmanlılar tarihi ,Ebüzzıyya'nın bizzat 17 yaşında iken katıldığı Hürriyet ve Neşrutiyet yani Demokrasi uğruna mücadele için,Namık Kemal ve yaşatı gençecik arkadaşlarının kurdukları gizli örgütün faaliyetini maceralarını tutuklanmalarını,acemiliklerini,şeytanın sözcüklerini,ünitlerini,başarılarını sonra da uğradıkları hüsr anları bütün teferruatıyla anlatan yarı tarih yarı hatırat bir eser olduğu kadar memleketimizin ilk siyasi gizli örgütü hakkında tek kaynak eserdir. Ebüzzıyya'nın mebusluğu sırasında gazetesinde tefrika olarak yayınladığı bu eser yarım asır gazetesinin hifelerinde uyuduktan sonra birkaç yıl evvel yeni yazı ileğ ve üç cilt olarak yayınlanmıştır.

Devrinin en kuvvetli dilcileri arasında bulunan Ebüzzıyya bu sahada üç eser vermiştir: Lügat-i Ebüzzıyya.2 cilt üzerine ve bizde ilk defa kelimeleri küçük resimlerle de ifade eden bir şekilde basılmıştır.Millî kütühanemizde yapılan ilk resimli lügat bu eserdir. Ebüzzıyya lügatinde dilimizde kullanılan edebi denen bazı eserlerle birtakım şiir gazel ve kasidelerden başka bir yerde kullanılan arapça ve farça kelimeleri lügatine almamış sadece gündelik dilimize yerleşmiş ve Türkçeleşmiş olan arapça ve farça kökenli kelimelerle Türkçe kökenli kelimel üzerinde durduğunu önsözünde açıklar.Fasikül fasikül basılıp çıkarılan lügatin I.cildi bitirilmiş cilt halinde piyasaya çıkarılmıştır.

- 32 -

mıştır. II.cildinin, eski yazıyla ayın denilen harfle yazılan "ud" kelimesine kadar gelindiği yırada tutuklanıp Konya'ya sürülmüş, baskısı bitirilmiş geri kalan kısmı ise , mühürlenene matbaada on yıllık rutubet içinde kalarak mahvolmuş çürüyüp gitmiştir.Ebüzzıyya II.Meşrûtiyet yıllarının siyasi çalkantıları İtalyan,Balkan harpleri kargaşalıkları arasında lügatının devamını çıkarmak fırsatın bulamamıştır.

Gurubu emsali Osmanıye(Osmanlı atasözleri).Bu eseri ilk defa Şinasi merhum 1863'de 223 sahıfe,sonra 1870'de 329 sayfa olarak basmıştır.Atasözlerimiz dünyanın bu alanda en zengin olanlarının başında gelenidir. Bu sözler yalnız türkiyemizde değil çin denizinden,Avusturya hududuna kadar uzanan Türkçe konuşan dükkü ve bugünkü Türk illerinde de aynen kullanılır.Yüzyıllar boyunca zaman zaman yazma daha sonra da taş basması olarak atasözleri mecmuaları meydana getirilmiş fakat hepsi ard arda dizilmiş toplama basit broğürler olmaktan ilerigidememiştir.İlk defa bunları ayıklanmış alfabetik olarak tesnif edilmiş ,derli toplu bir şekilde vermiş olan Şinasi olmuştur.Onun ölümünden on beş yıl sonra Ebüzzıyya Tefvik Şinasi'nin derlediği,3240 atasözüne 1764 adet daha seçme atasözü ekleyerek çok nefis bir baskı ile ve ciltli olarak ve 510 sayfalık Batı anlamında,bazılarının Frenkçe karşılıklarını da vererek tertipli bir atasözü eserini kültür kütüphanemize hediye tetmiştir Bu gün bu alanda basılan atasözlerinin ana kaynağını bu eser teşkil eder.

"Ne edat-ı Nefyi" hakkında inceleme eserine gelince,Türkçemizde hatta yazarlarımızın çoğunluğunca yanlış kullanılan bu minicik edatımız,'Ne' edatı hakkında Ebüzzıyya'nın bu çalışmasından başka yapılmış hiç bir araştırma yoktur.Konya sürgününde hazırladığı bu incelemeyi sürgün dönüşünde matbaasını açar açmaz bastığı ilk kitap olarak kültür hazinemizâ hediye eden Ebüzzıyya çok güzel ve itina ile bastığı bu 84 sayfalık incelemesinde"Ne " edatının dili mizde geçirdiği istihaleenin tarihçesini bu edatın kullanılışı üzerinde zaman zaman yapılmış münakaşalar ve yazılar hakkında düşüncelerin sunmuştur.Divan edebiyatından başla arak Servet-i Fünun edebiyatına kadar muhtelif yazar ve şairlerimizin bu edatı kullanış örneklerini de vermiştir.Türk şairlerinin muayyen bir konusu üzerinde yapılmış ilk inceleme eserininis de budur bunda da ~~bu~~

- 33 -

Öncülük Ebüzziyya'ya nasip olmuştur.

Bu saydıklarımızın dışında Ebüzziyya'nın 18 biyografi 1 araştırma, 7 derleme, 23 Takvim ve salname eseri vardır. Piyas ve diğer eserlerinin daha yukarıda temas etmiştik.

Ebüzziyya'nın 64 yıllık hayatının bir icmali yapılacak olursa, 17 yaşında politikaya ~~maxxxxxxxxxxxx~~ bulaşmasından geriye kalan yıllarından 47 senesini 4 yıl Rodos zindanında, 9 yıl da Konya sürgününde ve bu sürgünde del yıl hapsede kalmıştır. Bunların dışında 9'u Abdülhamid, 4'ü Mevriyet d vri olmak üzere 13 defa tutuklanmış, evi , yazıhanesi basılmış evrakına el konmuştur. Uğradığı diğer felaketlere yukarıda temas etmiştik.

Ebüzziyya'nın birçok defa tutuklanmaları sürgünleri, gazetelerin kapanması, evrak ve kitaplarına elkonması, matbaasının mühürlenmesi gibi uğradığı güçlüklerle yılmadan göğüs gorenken, 1896'da hiç beklenmediği bir felakete uğramış ve çok sevdiği kabiliyet ve zekasıyla bütün tanadıklarının sevgi ve takdirlerini kazanan büyük oğlu Ziya'yı henüz 26 yaşına iken kaybetmiştir. Hiç bir şeyden yılmayan Ebüzziyya'nın bu felakete belini bükmesi o güne kadar neşe kaynağı ve hayat dolu bu adam mücadeleye kudretini kaybetmesiyle beraber dünyasına küs olarak yaşamıştır.

Vefatında da Bakırköy mezarlığında sevgili oğlu Ziya'sının yanına gömülmüştür. 27 aralık 1913. Memleketine bu kadar hizmet etmiş vatanını hürriyete kavuşturmak için bunca felakete uğramış olan bu kıymetli büyüğümüzün hala bir mezar taşının bile olmaması cidden hazindir.